

Т.У. Аляксеева (Віцебск)

АСОБА КАСТУСЯ КАЛІНОЎСКАГА Ў ДРАМАТУРГІІ ВІЦЕБШЧЫНЫ

Вобраз Кастуся Каліноўскага заўсёды быў прыцягальным для мастакоў пяра. Вядомы публіцыст, паэт, рэвалюцыянер-дэмакрат пакінуў значны след у гісторыі вызваленчага руху і культуры беларускага народа. Засяродзім сваю ўвагу на трагедыях драматургаў з віцебскага рэгіёну Уладзіміра Караткевіча «Кастусь Каліноўскі» і Алеся Петрашкевіча «Рыцар свабоды», у якіх цэнтральным персанажам з'яўляецца паўстанец. Калі ў п'есе У. Караткевіча «Кастусь Каліноўскі» супрацьпастаўляюцца дзве канстанты «смерць» і «неўміручасць», то А. Петрашкевіч галоўнае месца адводзіць паняццю волі. Для яго актыўны грамадскі і літаратурны дзеяч XIX стагоддзя паўстае ў вобразе рыцара – самаадданага, высакароднага чалавека, які змагаецца за незалежнасць Бацькаўшчыны. Аўтар дакладна перадае атмасферу паўстання 1863 года ў п'есе «Рыцар свабоды», уводзіць у тэкст і сам маніфест часовага ўрада Літвы і Беларусі, у якім насельніцтва заклікалася падняцца на ўзброеную барацьбу, жыхары аб'яўляліся раўнапраўнымі грамадзянамі незалежна ад нацыянальнасці і веравызнання. Галоўны герой выпісаны шчырым, мужным абаронцам правоў беларуса. У яго думках, дзеяннях прасочваюцца паводзіны інтэлігентнага, выхаванага чалавека. Змагар вельмі спадзяецца на рэвалюцыйную дзейнасць, на выданне газеты «Мужыцкая праўда». Яго словы гучаць як палыманныя заклікі, лозунгі: «Дзецюкі! Гэта барацьба святая, яна за цэласнасць распаласаваных тваіх земляў, за ўласнасць абяздоленых у сваёй Айчыне сыноў, святая кроў, гераічна пралітая за свабоду і роўнасць усіх вызнанняў, традыцый і мовы тваіх братоў!.. Няма часу марудзіць, нам нельга ўжо цягнуць далей» [1, с. 270]. Аднак сялян сярод паўстанцаў было мала. Расійскія ўлады падавілі рэвалюцыйную хвалю дзякуючы вайскавай сіле і жудасным рэпрэсіям у адносінах да яго ўдзельнікаў. Значную ролю ў гэтым плане адыграў віленскі генерал-губернатар М.М. Мураўёў, які самааддана выконваў сваю справу, сцвярджаючы так: «Я ўжо не молад, я почти стар, и священный мой долг перед Россией и её цесарем в том, чтобы теперь уже в последний раз через такое сито просеять относительно просвещённую часть населения этого опасного края, чтобы в нём не осталось и следа даже от маломальского проблеска национального духа и интеллекта вообще» [1, с. 289]. Узнаўляючы ў творы допыты Каліноўскага, пісьменнік акцэнтуюе ўвагу на трагічнасць арыштанта. Наконт палітыкі Мураўёва патрыёт кажа, што той «вырашыў нас скрашыць і зламаць, знішчыць і змесці. Мэта неразумная і звярыная...» [1, с. 302]. Адкрыта ў вочы яму заяўляе: «усё сваё жыццё ніколі не ішоў у кірунку сваіх перакананняў, якіх у яго ніколі і не было, а заўсёды ішоў у напрамку палітычнага спадарожнага ветру, які ліслівіў, кланяўся, выкручваўся, прыніжаўся ўсялякім чынам, які ведаў толькі ўладалюбства і прагнасць, які нарэшце быў абвінавачаны ў бязмежным казнакрадстве і спісаны царом у адстаўку і тым жа царом быў прызначаны нам у якасці крывавага ката» [1, с. 307]. Паралельна з развіццём грамадскіх падзей падаецца і любоўная лінія: каханне Кастуся і Марысі Ямант. Гэта сапраўды чыстыя і светлыя адносіны адзін да аднаго, узаемны клопат і давер. Дваццацішасцігадовы юнак выклікае захапленне і павагу нават у Мураўёва. Каліноўскага прыгаварыў ваенны суд да вышэйшай меры пакарання. Аднак Алесь Петрашкевіч сцвярджае, што герой усё роўна застаўся пераможцам, з годнасцю вытрымаў допыты, нават здолеў «прынізіць» ворагаў.

У п'есе ў Караткевіча «Кастусь Каліноўскі» на пярэднім плане – грамадскія інтарэсы галоўнага героя і многіх іншых персанажаў (Арсень, Караліна, Яневіч). Гераіч-

нае ў іх вынікае менавіта з чалавечага. Кожны паводзіць сябе, дзейнічае як у прыватным, так і ў грамадскім жыцці ў адпаведнасці са сваімі ўяўленнямі аб чалавеку, якім ён павінен быць.

Увага пісьменніка сканцэнтравана на дзвюх асобах-антыподах: Каліноўскім і Мураўёве. Апошні характарызуе паўстанца так: «Самы небяспечны і самы дастойны мой вораг. Я не магу забыць аб ім ужо некалькі месяцаў. Кажуць, што ў яго русыя, вельмі пышныя, хвалістыя валасы, і вялікія выразныя вочы» [2, с. 44]. Падчас іх першай сустрэчы Кастусь прама акрэслівае сваё крэда адносна таго, што абавязаны і чаго не павінен рабіць чалавек, што павінен мець: «Толькі душу для праўды, жыццё – для сапраўдных людзей, сэрца – для жанчыны... І яшчэ гонар... для самога сябе і ні для каго на свеце больш» [2, с. 44]. Мураўёву ён растлумачвае, што гонар чалавека заключаецца ў тым, каб «быць незалежным з моцнымі, роўным з роўнымі, памяркоўным для ніжэйшых. У тым, каб быць добрым для жанчын, дзяцей, слабых, пераможаных. У тым, каб быць літасцёвым да звяроў... І яшчэ ў тым, каб ніколі не ляць мёртвых, якія не могуць адказаць: ні дрэнных, ні высакародных» [2, с. 44-45]. Пра кіраўніка паўстання вешальнік ведае, што «гэта ўтрапёны фанатык, чалавек каменнай волі, вялікага розуму, таленту», «таленавіты арганізатар, ваявода, публіцыст. Ён любіць сваю ідэю», «кожны нумар яго газеты – выбух» [2, с. 54]. Таму, на думку Мураўёва, з паўстанцамі трэба быць асабліва бязлітаснымі: «Іх мала знішчыць. Іх трэба яшчэ і прынізіць. Мёртвыя – жывуць» [2, с. 55]. Але прынізіць Каліноўскага, схіліўшы на здраду, яму не ўдаецца.

Караткевіч імкнецца паказаць у творы ўсю разнастайнасць цяжкай і складанай дзейнасці Каліноўскага. Барацьба за беларускае сялянства і дзеля яго складае асноватворную рысу дадзенага вобраза. Драматург жадае раскрыць яго значэнне для вызваленчай барацьбы беларускага народа і адраджэння, умацавання нацыянальнай самасвядомасці.

Акрамя агульначалавечых крытэрыяў ацэнкі персанажаў, закладзеных у змесце твора, аўтар ужывае для характарыстыкі героя і мноства суб'ектыўных думак і меркаванняў усіх, хто з ім сутыкаўся. У гэтым плане асабліва выразнымі ўяўляюцца адносіны да Каліноўскага яго ворагаў.

У трагедыі спалучаюцца «напружанае драматычнае дзеянне, тонкі псіхалагізм у абмалёўцы многіх персанажаў і сітуацый, глыбокі інтэлектуальны пачатак, які грунтуецца на паказе шматлікіх разважанняў, спрэчак-дыскусій, размоў паміж рознымі персанажамі па самым шырокім коле пытанняў, пачынаючы з побытавых (хата, зямля), прыватных (каханне, сям'я) да значных грамадскага (дзяржава, улада) і філасофскага (жыццё і смерць, прызначэнне чалавека) гучання» [3, с. 107].

Каліноўскі з гонарам усюды заяўляе пра сваю беларускасць. Невыпадкова яго паролем становяцца словы: «Каго любіш?! – Люблю Беларусь! – То ўзаемна!» [2, с. 36]. У творы пастаянна гучыць нацыянальнае пытанне, думка наконт незалежнасці беларусаў. Адстойваючы сваю асабістую годнасць, персанаж змагаецца за вольнае існаванне Бацькаўшчыны, заклікае народ да аб'яднання і паўстання.

Такім чынам, Кастусь Каліноўскі ў драматургіі Віцебшчыны выступае носьбітам і абаронцам чалавечых правоў, патрыётам роднага краю. Герою ўласцівы гуманізм, непрымірымасць і нязломнасць перад ворагам, дэмакратызм, маральная прыгажосць і чысціня. Трагедыя У. Караткевіча рамантызаваная, характарызуецца наяўнасцю выдуманых фантастычных персанажаў. А. Петрашкевіч імкнуўся раскрыць усю праўду гісторыі, не фальсіфікаваць і не ўпрыгожваць рэальныя факты; паказаць свайго героя ў цэнтры нацыянальна-вызваленчых падзей, імкненне яго да волі; падкрэсліць трываласць духу рэвалюцыянера. Адметнасцю абедзвюх п'ес з'яўляецца ўвядзенне ў мастацкую тканіну твораў літаратурнай спадчыны Кастуса Каліноўскага («Лістоў з-пад шыбеніцы», верша «Марыська чарнаброва, галубка мая»).

Літаратура

1. Петрашкевіч, Алесь. Здрапежаная зямля / Алесь Петрашкевіч. – Мінск: УП «Тэхнапрынт», 2003. – 448 с.
2. Караткевіч, У. Старыя беларускія хронікі: Песы / У Караткевіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – 304 с.
3. Садаўнічы, Э. В. Нацыянальная ідэя ў драматургіі У. Караткевіча / Э. В. Садаўнічы // Пытанні культуры і мастацтва Беларусі. Выпуск 13. – Мінск, 1994. – С. 101 – 108.

В.Ю. Бароўка (Віцебск)

МАСТАЦКАЕ НАРОДАЗНАЎСТВА Ў РАМАНЕ У. КАРАТКЕВІЧА «КАЛАСЫ ПАД СЯРПОМ ТВАІМ»

Мастацкае народазнаўства – канцэптуальнае, ініцыятыўна-творчае ўзнаўленне пісьменнікамі рыс характару, быту, матэрыяльнай і духоўнай культуры пэўнага народа ў літаратуры, канструяванне вобраза народа шляхам адбору найбольш прыдатных для гэтага сродкаў і прыёмаў. Спецыфіка мастацкага народазнаўства найперш вызначаецца вобразнай формай асваення свету ў прыгожым пісьменстве, дзе сінтэзуюцца аб’ектыўнае і суб’ектыўнае, агульнае і індывідуальнае, рацыянальнае і эмацыянальнае, лагічнае і інтуітыўнае. Асэнсаванне і адлюстраванне пісьменнікамі народа грунтуецца на сінтэзе індывідуалізацыі і абагульнення, праз адзінкавае, зменлівае раскрываецца агульнае, сутнаснае, нярэдка пры гэтым наглядаецца тэндэнцыйнае завастрэнне рыс рэальнага свету, сімвалізацыя жыццёвых з’яў. Мастацкае народазнаўства дае пісьменнікам магчымасць мадэляваць ідэальную рэчаіснасць, рэпрэзентаваць свой ідэал суайчынніка.

Інфарматыўна-пазнавальны аспект мастацкага народазнаўства выяўляецца шляхам суаднясення паказанага пісьменнікамі з рэчаіснасцю, якую яны адлюстроўваюць, эстэтычны – у майстэрстве арганізацыі аповеду, аксіялагічны – у значнасці ўвасобленага эстэтычнага ідэала народнага характару. Пазнавальная і эстэтычная каштоўнасць народазнаўчай інфармацыі ў літаратурных творах не заўсёды знаходзяцца ў адназначнай сувязі. Узноўленыя пісьменнікамі з’явы народнага жыцця, народныя характары заўсёды ўтрымліваюць у сабе ацэначны бок.

Задачу стварэння мастацкай гісторыі беларускага народа, пастаўленую Вацлавам Ластоўскім, Максімам Гарэцкім, Кузьмой Чорным, вывучэнне беларуса ў гістарычнай дыяхраніі на практыцы ажыццявіў Уладзімір Караткевіч. У асэнсаванні мінулага ён зрабіў прынцыповы ўхыл на даследаванне не сацыяльна-палітычнай гісторыі, не барацьбы антаганістычных класавых сіл, што наглядалася ў многіх яго айчынных літаратурных папярэднікаў, а на спасціжэнне нацыянальнага свету і індывідуальнага чалавечага лёсу на фоне гістарычнай эпохі. Мастацкае народазнаўства – адзін з важнейшых прынцыпаў і элементаў караткевічаўскай паэтыкі. Пісьменнік адкрываў у сваіх творах гісторыю Беларусі перш за ўсё для саміх беларусаў. Ён адзначаў: «А для нас жа, беларусаў, гісторыя – у многім нязведанае. Мы пакуль што мала ведаем аб жыцці, звычаях, побыце нашых продкаў. І кожны, хто ведае, хто можа ведаць, павінен збіраць гэтыя падрабязнасці і перадаваць іх іншым» [1, с. 5]. Цяжка спрачацца з аксіяматычным сцвярджаннем А.І. Мальдзіса: «Вызначыць, які быў унутраны і вонкавы выгляд жыцця, як апранаўся і абуваўся колішні чалавек, што ён еў і піў, як бавіў вольны час, як перамяшчаўся. Без такіх звестак раманіст не можа напісаць гістарычны раман, мастак – стварыць гістарычнае палатно, рэжысёр тэатра ці кіно – паставіць гістарычны спектакль ці кінафільм» [2, с. 12]. Творы Караткевіча пра мінулае энцыклапедычныя, з пункту гледжання адлюстравання быту і быцця беларусаў на працягу іх шматвяковай